

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

DƯƠNG SƠN HÀ

**BIỂU THỨC NGÔN NGỮ THỀ TRONG MỘT SỐ
TÁC PHẨM VĂN XUÔI VIỆT NAM THẾ KỈ XX**

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HÓA VÀ VĂN HỌC VIỆT NAM**

THÁI NGUYÊN - 2020

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

DƯƠNG SƠN HÀ

**BIỂU THỨC NGÔN NGỮ THỀ TRONG MỘT SỐ
TÁC PHẨM VĂN XUÔI VIỆT NAM THẾ KỈ XX**

Ngành: Ngôn ngữ Việt Nam

Mã ngành: 8 22 01 02

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HÓA VÀ VĂN HỌC VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS. ĐÀO THỊ VÂN

THÁI NGUYÊN - 2020

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu khảo sát, thống kê, nghiên cứu, kết luận trong luận văn là trung thực và chưa từng công bố ở bất kì công trình nào khác.

Tác giả

Dương Sơn Hà

LỜI CẢM ƠN

Tôi xin bày tỏ lòng biết ơn chân thành đến PGS.TS. Đào Thị Vân, người đã tận tình hướng dẫn, chỉ bảo và giúp đỡ tôi trong suốt quá trình nghiên cứu để tôi có thể hoàn thành luận văn tốt nghiệp này.

Luận văn này là kết quả của một quá trình học tập và nghiên cứu. Vì vậy, tôi xin chân thành cảm ơn đến những người thầy, người cô đã giảng dạy các chuyên đề cao học cho lớp Ngôn ngữ K26 (2018 - 2020) tại trường Đại học Sư phạm - Đại học Thái Nguyên.

Tôi xin gửi lời cảm ơn đến gia đình, bạn bè, người thân đã luôn ủng hộ và động viên tôi trong suốt quá trình học tập và thực hiện luận văn.

Thái Nguyên, tháng 6 năm 2020

Tác giả

Dương Sơn Hà

MỤC LỤC

LỜI CAM ĐOAN	i
LỜI CẢM ƠN	ii
MỤC LỤC	iii
DANH MỤC CÁC CHỮ VIẾT TẮT	iv
DANH MỤC CÁC BẢNG	v
MỞ ĐẦU	1
1. Lí do chọn đề tài	1
2. Mục đích nghiên cứu, nhiệm vụ nghiên cứu	2
3. Đối tượng nghiên cứu, phạm vi nghiên cứu	3
4. Phương pháp nghiên cứu	3
5. Đóng góp của luận văn	4
6. Bố cục của luận văn	4
Chương 1. TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU VÀ CƠ SỞ LÝ LUẬN	5
1.1. Tổng quan tình hình nghiên cứu	5
1.1.1. Khái quát tình hình nghiên cứu hành động ngôn ngữ	5
1.1.2. Khái quát tình hình nghiên cứu hành động ngôn ngữ lớp cam kết, nghiên cứu hành động thề và biểu thức ngôn ngữ thề trong tiếng Việt.....	9
1.2. Cơ sở lí luận	12
1.2.1. Lí thuyết về hành động ngôn ngữ	12
1.2.2. Lí thuyết hội thoại.....	28
1.2.3. Khái niệm ngôn ngữ, khái niệm văn hóa; mối quan hệ giữa ngôn ngữ và văn hóa	37
1.2.4. Khái niệm biểu thức ngôn ngữ và biểu thức ngôn ngữ thề.....	38
1.3. Tiểu kết	39
Chương 2. BIỂU THỨC NGÔN NGỮ THỀ TRONG VĂN XUÔI VIỆT NAM THẾ KỈ XX NHÌN TỪ LÝ THUYẾT HÀNH ĐỘNG NGÔN NGỮ	41
2.1. Nhận xét chung về biểu thức ngôn ngữ thề trong văn xuôi Việt Nam thế kỉ XX.....	41
2.1.1. Về số lượt sử dụng	41
2.1.2. Về đặc điểm hình thức	42
2.1.3. Về đích ở lời	42

2.2. Phân loại và miêu tả biểu thức ngôn ngữ thề trong văn xuôi Việt Nam thế kỉ XX về phương diện hình thức	42
2.2.1. Các kiểu biểu thức ngôn ngữ thề xét trong mối quan hệ hình thức với biểu thức ngữ vi thề	42
2.2.2. Cấu trúc của biểu thức ngữ vi thề	46
2.2.3. Biểu thức ngữ vi thề trong văn xuôi Việt Nam thế kỉ XX là biểu thức ngữ vi tường minh hoặc nguyên cấp.....	60
2.2.4. Biểu thức ngôn ngữ thề trong văn xuôi Việt Nam thế kỉ XX căn cứ vào nội dung mệnh đề (nội dung S2).....	63
2.3. Tiểu kết	69
Chương 3. BIỂU THỨC NGÔN NGỮ THỀ TRONG VĂN XUÔI VIỆT NAM THẾ KỈ XX NHÌN TỪ LÍ THUYẾT HỘI THOẠI VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM	71
3.1. Biểu thức ngôn ngữ thề trong văn xuôi Việt Nam thế kỉ XX nhìn từ lí thuyết hội thoại	71
3.1.1. Hoàn cảnh sử dụng của các biểu thức ngôn ngữ thề	71
3.1.2. Chủ ngôn (Sp1) của biểu thức ngôn ngữ thề (xét trong mối quan hệ vị thế với tiếp ngôn (Sp2)).....	77
3.1.3. Chức năng trong cặp thoại của các biểu thức ngôn ngữ thề.....	81
3.2. Biểu thức ngôn ngữ thề trong văn xuôi Việt Nam thế kỉ XX nhìn từ góc độ văn hóa.....	86
3.2.1. Ý nghĩa văn hóa của các biểu thức ngôn ngữ thề thể hiện qua những yếu tố tâm linh	87
3.2.2. Ý nghĩa văn hóa của các biểu thức ngôn ngữ thề thể hiện qua việc người nói tự nhận về mình những thiệt hại, tổn thất.....	91
3.3. Tiểu kết	95
KẾT LUẬN.....	97
TÀI LIỆU THAM KHẢO VÀ NGỮ LIỆU THỐNG KÊ	100

DANH MỤC CÁC CHỮ VIẾT TẮT

BTNN	:	Biểu thức ngôn ngữ
ĐTNV	:	Động từ ngữ vi
HCT	:	Hồ Chủ tịch
HP	:	Hồ Phương
LMK	:	Lê Minh Khuê
MVK	:	Ma Văn Kháng
NCH	:	Nguyễn Công Hoan
NHT	:	Nguyễn Huy Tưởng
NK	:	Nguyễn Khải
NMC	:	Nguyễn Minh Châu
SCM	:	Sau Cách mạng
SP ₁	:	Người nói
SP ₂	:	Người nghe
TCM	:	Trước Cách mạng
TH	:	Tô Hoài
TN	:	Truyện ngắn
VD	:	Ví dụ
VTP	:	Vũ Trọng Phụng

DANH MỤC CÁC BẢNG

Bảng 2.1:	Bảng tổng kết số lượt dùng biểu thức ngôn ngữ thề trong một số tác phẩm văn xuôi Việt Nam thế kỉ XX.....	41
Bảng 2.2.	Bảng tổng kết biểu thức ngôn ngữ thề trùng/không trùng biểu thức ngữ vi.....	45
Bảng 2.3.	Bảng xác định các thành tố cấu tạo biểu thức ngữ vi thề trong một số ví dụ.....	51
Bảng 2.3.	Bảng tổng kết biểu thức ngữ vi thề không đủ thành tố.....	51
Bảng 2.4:	Bảng tổng kết các dạng biểu thức ngữ vi thề khuyết một thành tố (qua phân tích một số ví dụ tiêu biểu).....	55
Bảng 2.5.	Bảng tổng kết các biểu thức ngữ vi thề khuyết 1 thành tố.....	56
Bảng 2.6.	Bảng tổng kết các kiểu biểu thức ngữ vi thề khuyết từ hai thành tố (qua phân tích một số ví dụ tiêu biểu).....	59
Bảng 2.7.	Bảng tổng kết các dạng biểu thức ngữ vi thề khuyết hai hoặc ba thành tố.....	60
Bảng 2.8.	Bảng tổng kết biểu thức ngữ vi thề tường minh và biểu thức ngữ vi thề nguyên cấp (Số lượng và tỉ lệ % tính theo số biểu thức ngôn ngữ thề đã thống kê).....	63
Bảng 2.8.	Bảng tổng kết các kiểu biểu thức ngôn ngữ thề xét theo đích ở lời.....	64
Bảng 2.9.	Bảng tổng kết biểu thức ngôn ngữ thề có đích ở lời ước kết.....	67
Bảng 2.10.	Bảng tổng kết biểu thức ngôn ngữ thề có đích ở lời xác tín.....	68
Bảng 2.11.	Bảng tổng kết biểu thức ngôn ngữ thề có đích ở lời biểu cảm.....	69
Bảng 2.12.	Bảng tổng kết biểu thức ngôn ngữ thề xét theo đích ở lời.....	69
Bảng 3.1.	Bảng tổng kết các BTNN thề được phân loại theo hoàn cảnh sử dụng....	77
Bảng 3.2.	Bảng tổng kết các kiểu biểu thức ngôn ngữ thề được phân loại theo vị thế của chủ ngôn trong mối quan hệ với tiếp ngôn.....	80
Bảng 3.3.	Bảng tổng kết các kiểu biểu thức ngôn ngữ thề xét theo chức năng trong cặp thoại.....	86

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

1.1. Lí do khách quan

Ngữ pháp học truyền thống đã chia câu làm bốn loại dựa vào mục đích nói, đó là: *câu tường thuật* (câu kể), *câu hỏi* (câu nghi vấn), *câu cầu khiến* và *câu cảm thán*.

Dưới ánh sáng của ngữ dụng học, nói năng cũng là một hành động, một hành động đặc biệt mà phương tiện là ngôn ngữ. Một phát ngôn (câu đã được hành chức) được người nói/ viết nói (viết) ra bao giờ cũng diễn đạt một hay vài hành động nào đó, chẳng hạn như: *kể, hỏi, yêu cầu, khen, chê, cam đoan, bộc lộ thái độ*, v.v... Biểu thức ngôn ngữ *thề* cũng nằm trong số những biểu thức ngôn ngữ diễn đạt hành động nói thường được người nói / viết thực hiện trong giao tiếp.

Đến nay đã có khá nhiều công trình nghiên cứu về hành động ngôn ngữ nói chung, biểu thức ngôn ngữ nói riêng của các nhà ngôn ngữ học trong và ngoài nước. Tuy nhiên, có những hành động ngôn ngữ thu hút được sự quan tâm của giới nghiên cứu ngôn ngữ học, thể hiện qua rất nhiều công trình đã công bố, như hành động *hỏi*, hành động *cầu khiến*, hành động *biểu cảm*,... song cũng có những hành động ngôn ngữ hình như ít được quan tâm hơn bởi số lượng bài viết về chúng rất ít, như hành động *xin lỗi, thề*...

Theo điều tra bước đầu của chúng tôi, công trình nghiên cứu về hành động ngôn ngữ *thề*, đặc biệt là biểu thức ngôn ngữ *thề* trong các ngôn ngữ nói chung, trong tiếng Việt nói riêng chưa có nhiều. Đến nay, ngoài một số bài viết lẻ tẻ in trên Tạp chí, chúng tôi mới tìm thấy 2 công trình nghiên cứu khá công phu về hành động *thề* trong tiếng Việt: một công trình là Luận án Tiến sĩ của tác giả Nguyễn Thị Thu Nga (2013) với nhan đề “*Hành vi ngôn ngữ thề (Swear) trong tiếng Việt*” và một công trình là Luận văn Thạc sĩ của tác giả Nguyễn Thị Mai Hương (2013) với nhan đề “*Hành động thề nguyên trong ca dao Việt Nam*”. Có thể nói, đến nay chưa có công trình nào nghiên cứu hành động *thề* cũng như biểu thức ngôn ngữ *thề* trong văn xuôi Việt Nam thế kỉ XX một cách bài bản.

Văn xuôi Việt Nam là một thể loại quan trọng trong kho tàng văn học nước nhà. Một trong những đặc điểm cơ bản của văn xuôi nói chung, truyện ngắn nói riêng là tính hội thoại. Lời thoại của nhân vật thể hiện nhiều hành động ngôn ngữ khác nhau, trong đó có hành động *thề*.

1.2. Lí do chủ quan

Là một giáo viên dạy văn học ở trường Trung học Phổ thông, chúng tôi nhận thức được rằng, muốn hiểu được con người và xã hội Việt Nam qua các thời kì lịch sử, không thể không nghiên cứu ngôn ngữ của nhân vật trong những tác phẩm tiêu biểu của các giai đoạn văn học.

Chọn đề tài “**Biểu thức ngôn ngữ thề trong một số tác phẩm văn xuôi Việt Nam thế kỉ XX**” để nghiên cứu, thiết nghĩ đây là một việc làm cần thiết. Nghiên cứu vấn đề này, người viết hi vọng sẽ giúp người đọc hiểu thêm về hành động ngôn ngữ, trong đó có hành động *thề* cả về mặt lí luận lẫn thực tiễn sử dụng. Ngoài ra, kết quả nghiên cứu của luận văn sẽ giúp người đọc thấy được biểu thức ngôn ngữ thề không chỉ được dùng đúng đích ở lời *thề* (biểu thức thề dùng để thực hiện hành động thề) mà còn được dùng để thực hiện nhiều hành động khác như *khẳng định, bác bỏ, biểu cảm*, v.v... Đặc biệt, biểu thức ngôn ngữ thề không chỉ được sử dụng trong giao tiếp đời thường mà còn được sử dụng cả trong văn chương, trong đó có văn xuôi Việt Nam thế kỉ XX.

2. Mục đích nghiên cứu, nhiệm vụ nghiên cứu

2.1. Mục đích nghiên cứu

Như đã nói ở mục Lí do chọn đề tài, nghiên cứu biểu thức ngôn ngữ *thề* trong văn xuôi thế kỉ XX, người viết nhằm ba mục đích:

Thứ nhất, góp phần củng cố lí thuyết về hành động ngôn ngữ, trong đó có hành động *thề*;

Thứ hai, giúp người đọc thấy được biểu thức ngôn ngữ *thề* được sử dụng trong văn xuôi Việt Nam thế kỉ XX như thế nào;

Thứ ba, làm tài liệu tham khảo cho những ai muốn nghiên cứu hành động ngôn ngữ trong đó có hành động *thề* trong giao tiếp nói chung, trong văn xuôi nói riêng.

2.2. Nhiệm vụ nghiên cứu

Để đạt mục đích nói trên, luận văn đặt ra một số nhiệm vụ cụ thể sau đây:

- Tổng quan sơ lược tình hình nghiên cứu về hành động ngôn ngữ, đặc biệt chú trọng tìm hiểu tình hình nghiên cứu về biểu thức ngôn ngữ *thề* và hành động *thề* trong giao tiếp và trong văn chương.

- Nghiên cứu và lựa chọn những vấn đề lí thuyết liên quan làm căn cứ lí luận cho việc xử lí đối tượng nghiên cứu;